

MAŁGORZATA SZYSZKA

RODZINA MIGRACYJNA W PERSPEKTYWIE TRANSNARODOWEJ

MIGRATION FAMILY IN TRANSNATIONAL PERSPECTIVE

Abstract. The aim of the article is to discuss the functioning of transnational families through the perspective of the transnational perspective. This new approach to families separated by international migration underlines the importance of two features: the spatial separation of family members and a sense of community. Thus, the consequences of international migration are not considered as a crisis, but as a new reality changing the quality of family life. The article discusses the new organization of family life in transnational families. It points out the importance of family practices for building family life. The family practices are processual, fluid and adapted to the needs of family members. They are embedded in daily rituals and confirm “familyhood even across distance.” Parental roles are also changing. They are redefined and reorganized. New parenting (distance parenting) involves continuing to care for children and building emotional closeness, despite spatial distance.

Key words: internal migration; transnational family; transnational perspective; family practices.

WPROWADZENIE

Zagraniczne wyjazdy zarobkowe to strategia wielu polskich rodzin. Dane statystyczne wskazują, iż rośnie liczba rodzin, które w swoim składzie mają emigranta. Migrują głównie ludzie młodzi, stosunkowo często pozostający w związkach małżeńskich. Dominują wyjazdy długoterminowe, choć wyjazdy rodzicielskie mają raczej krótkotrwały charakter. Częściej i na dłużej wyjeżdżają ojcowie niż matki, a w sytuacji wyjazdów obydwójga rodziców są to w większości wyjazdy naprzemienne. Migracji rodzicielskich doświadczył

Dr MAŁGORZATA SZYSZKA – Katedra Teorii Społecznych i Socjologii Rodziny, Instytut Nauk Socjologicznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: mszyszka@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1965-3821>.

tym samym niemal co dziesiąty uczeń w Polsce¹. Rodziny rozłączone migracją stały się niejako społecznym fenomenem z racji odmiennego funkcjonowania, a opinia społeczna balansuje między zrozumieniem konieczności podjęcia wyjazdu a oceną jego skutków dla funkcjonowania rodziny. Stąd duże zainteresowanie badaczy, praktyków społecznych, polityków i społeczeństwa sytuacją tych rodzin². Obserwuje się także ewolucję naukowego podejścia do problematyki rodzin migracyjnych, zmierzającą do najpełniejszego opisu i wyjaśniania ich specyfiki³.

Niniejszy artykuł koncentruje się na rodzinach w rozłące migracyjnej (rodzinach transnarodowych), w których jeden rodzic podejmuje migrację zarobkową. Celem jest analiza złożonej rzeczywistości rodzinnej warunkowanej migracją zarobkową w perspektywie jednego z podejść badawczych – transnarodowości. W oparciu o rezultaty dotychczasowych badań i analiz podjęto próbę odpowiedzi na pytania: jak transnarodowość definiuje rodziny migracyjne? Jak migracja zarobkowa modyfikuje życie rodzinne? W jaki sposób wpływa na realizowanie ról rodzicielskich w rodzinach transnarodowych? W pierwszej części artykułu przedstawione zostaną teorie i podejścia do migracji ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji transnarodowości. W części drugiej scharakteryzowane będą rodziny transnarodowe oraz

---

¹ Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004-2017 – tablice, GUS 2018; *Migracje zagraniczne ludności. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013; B. WALCZAK, *Dziecko, rodzina i szkoła wobec migracji rodzicielskich. 10 lat po akcesji do Unii Europejskiej*, Pedagogium WSNS, Warszawa 2014; B. WIĘCKIEWICZ, *Eurosieroty – cena migracji*, w: B. WIĘCKIEWICZ (red.), *Problem eurosieroctwa. Wybrane aspekty*, Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie KUL, Stalowa Wola 2011, s. 11-32.

² W. DANILEWICZ, *Rodzina ponad granicami. Transnarodowe doświadczenia wspólnoty rodzinnej*, TRANS HUMANA, Białystok 2010; Ł. KRZYŻOWSKI, K. SLANY, M. ŚLUSARCZYK, *Care Issues in the Transnational Families. A Polish Research Review*, „Polish Sociological Review” 2017, nr 199, s. 367-385; K. SLANY, M. ŚLUSARCZYK, P. PUSTUŁKA, E. GURIBYE, *Transnational Polish Families in Norway. Social Capital, Integration, Institutions and Care*, Peter Lang, Wiedeń 2018; S. URBAŃSKA, *Matka Polka na odległość. Z doświadczeń migracyjnych robotnic 1989-2010*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015; B. WALCZAK, *Rodzina transnarodowa. Konteksty i implikacje*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.

³ A. GÓRNY, P. KACZMARCZYK, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świecie wybranych koncepcji teoretycznych* (seria „Prace Migracyjne”, nr 49), Instytut Studiów Społecznych UW, Warszawa 2003; M. WÓJCIK-ŻOŁĄDEK, *Współczesne procesy migracyjne: definicje, tendencje, teorie*, „Studia BAS” 2014, nr 4, s. 9-35; A. HOROLETS, M. LESIŃSKA, M. SOKÓLSKI, *Stan badań nad migracjami w Polsce na przełomie wieków. Próba diagnozy*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2019, nr 1(172), s. 7-42; L. KUREKOVA, *Theories of migration. Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flows*, Paper for Interdisciplinary Conference on Migration. Economic Change, Social Challenge, April 6-9, University College, London 2011.

wybrane praktyki rodzinne rodzin transnarodowych wskazujące na nową organizację życia rodzinnego warunkowaną migracją zarobkową.

1. KONCEPCJE BADAWCZE MIGRACJI ZAROBKOWYCH I RODZIN MIGRACYJNYCH

Zagraniczne migracje zarobkowe są przedmiotem szerokiego zainteresowania badaczy (m.in. demografów, ekonomistów, socjologów, polityków, psychologów, pedagogów). Migracja może być traktowana jako rezultat zmian społeczno-gospodarczych bądź jako ich przyczyna, może również być analizowana z perspektywy skali makro, mezo lub mikro. Przyczyny podejmowania migracji zarobkowej, jej przebieg i skutki są wyjaśniane, m.in. przez⁴:

- koncepcje ekonomiczne – klasyczna makroekonomiczna teoria migracji (G. Olsson 1965, R. Woods 1982), neoklasyczna teoria migracji (M.P. Todaro 1976, J. Arango 2000), teoria *push-pull factors* (E.S. Lee 1966), teoria dualnego rynku pracy (M.J. Piore 1979, D.S. Massey i in. 1993), teoria systemu światowego (D.S. Massey i in. 1993, J. Arango 2000), nowa ekonomiczna teoria migracji (O. Stark, E. Taylor 1991), nowa ekonomia instytucjonalna (C.Z. Guilmoto, F. Sandron 2001);
- koncepcje geograficzne – teoria grawitacji (A. Jagielski 1974);
- koncepcje demograficzne – teoria przejścia migracyjnego (W. Zelinsky 1971, I.E. Kotowska 1999);
- koncepcje socjologiczne – teoria kapitału społecznego (P. Bourdieu 1986, J.S. Coleman 1988), teoria sieci migracyjnych (D.S. Massey 1987, T. Faist 2000b), teoria systemów migracyjnych (A. Magobunje 1970), teoria skumulowanej przyczynowości (D.S. Massey i in. 1993), transnarodowość (A. Portes i in. 1999, A. Portes 2001, S. Vertovec 2001, 2012).

Z punktu analizowania funkcjonowania rodzin transnarodowych najbardziej adekwatne wydają się (spośród koncepcji socjologicznych) teoria kapitału społecznego, sieci migracyjnych oraz transnarodowości (choć każda z nich ma swoje ograniczenia). Koncentrują się one na badaniu indywidualnych motywów decyzji migracyjnych, jednakże w odniesieniu do szerszego kontekstu społecznego.

---

⁴ Zob. A. GÓRNY, P. KACZMARCZYK, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*; W. JANICKI, *Przegląd teorii migracji ludności*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio B, Geographia, Geologia, Mineralogia i Petrographia 2007, vol. 62, s. 285-304.

Sieci migracyjne to zbiór powiązań między migrantami i niemigrantami w kraju pochodzenia i w krajach docelowych. To sieć wsparcia emocjonalnego, informacyjnego i instrumentalnego, zapewniająca migrantom kapitał społeczny, kulturowy i finansowy. Sieci migracyjne odgrywają kluczową rolę w zasadzie przez cały okres migracji. Począwszy od podejmowania decyzji o wyjeździe (wpływ przekazu o rezultatach migracji, pomoc przed wyjazdem), poprzez pomoc w początkowej fazie migracji (wsparcie nowicjuszy), po codzienne funkcjonowanie w kraju migracji⁵. Co więcej, sieci migracyjne rozbudowują się nie tylko poprzez kontakty (*immigrant multiplier effect* – każdy imigrant zaprasza do siebie członków rodziny⁶), ale także samoistnie – zjawisko „*gravitacji migracyjnej sieci społecznej*”⁷. W ten sposób powstają łańcuchy migracyjne. Pierwszym ogniwem jest migrant, który jako pierwszy przeciera szlak kolejnym osobom (rodzinie, znajomym). Łańcuchy są podstawą migracji łańcuchowych (*chain migration*) – migracji osób, które zasilają rodzinne lub koleżeńskie szeregi migracyjne i sprzyjają osiedlaniu się na stałe oraz tworzeniu wspólnot w kraju osiedlenia⁸.

Rola sieci migracyjnych jest więc niezwykle istotna. Z jednej strony dostęp do sieci migracyjnych zwiększa prawdopodobieństwo migracji (największy wpływ ma posiadanie osoby z doświadczeniem migracyjnym w najbliższej rodzinie), z drugiej zaś udział w ruchu zagranicznym przyczynia się do akumulacji migracyjnego kapitału społecznego (dynamika rozwoju sieci migracyjnych sprawia, iż pewne społeczności lokalne i regiony uczestniczą w migracji w znacznie większym stopniu niż inne)⁹. Obserwuje się jednocześnie inne zjawisko – malejące wykorzystanie kapitału społecznego (sieci migracyjnych) w kolejnych wyjazdach zagranicznych. Kapitał społeczny zastępuje

---

⁵ D.S. MASSEY, *The Ethnosurvey in Theory and Practice*, „International Migration Review” 1987, nr 21(4), s. 1498-1522; M. BOYD, *Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas*, „International Migration Review” 1989, nr 23(3), s. 638-670; A. GRZYMAŁA-KAZŁOWSKA, *Dynamika sieci migranckich: Polacy w Brukseli*, w: E. JAŻWIŃSKA, M. OKÓLSKI (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001; A. WHITE, I. GRABOWSKA, P. KACZMARCZYK, K. ŚLANY, *The Impact of Migration on Poland. UE Mobility and Social Change*, UCL Press, London 2018; A. GÓRNY, D. STOLA, *Akumulacja i wykorzystanie migracyjnego kapitału społecznego*, w: E. JAŻWIŃSKA, M. OKÓLSKI (red.), *Ludzie na huśtawce*, s. 164-187.

⁶ D.S. MASSEY, J. ARANGO, G. HUGO, A. KOUACI, A. PELLEGRINO, J.E. TAYLOR, *Theories of International Migration: a Review and Appraisal*, „Population and Development Review” 1993, nr 19(3), s. 431-466.

⁷ A. GRZYMAŁA-KAZŁOWSKA, *Dynamika sieci migranckich*, s. 285.

⁸ S. CASTLES, M.J. MILLER, *Migracje we współczesnym świecie*, PWN, Warszawa 2011.

⁹ A. GÓRNY, D. STOLA, *Akumulacja i wykorzystanie migracyjnego kapitału społecznego*, s. 177-178.

początkowo wiedzę, umiejętności i pieniądze, których brak niedoświadczonym migrantom. Innymi słowy różne rodzaje zasobów potrzebnych do migracji są, w pewnych warunkach, substytutywne¹⁰. Migranci dokonują stopniowej konwersji swego początkowego kapitału społecznego na inne rodzaje kapitału¹¹.

Natężenie migracji zarobkowych, wielowymiarowość i złożoność zjawiska, rozbudowane sieci migracyjne i nowe wzorce życia spowodowały zmianę podejścia w badaniach migracji zarobkowych. Od lat 90. XX wieku rozwija się perspektywa transnarodowości¹², podkreślająca przywiązanie migrantów do rodzin, wspólnot i tradycji państwa pochodzenia. Transnacjonalizm „ma dwa wymiary: z jednej strony oznacza przepływ ludzi, kapitału, dóbr, idei i emocji przez granice państw narodowych, z drugiej – formowanie się hybrydowych tożsamości, wykraczających poza narodowe i etniczne tożsamości”¹³. Tym samym transnarodowe podejście do migracji akcentuje funkcjonowanie migranta jednocześnie w dwóch przestrzeniach kulturowych, w dwóch krajach przy jednoczesnym utrzymywaniu wspólnotowej odpowiedzialności za członków rodziny. Sprzyja temu szeroki kontekst społeczny (*multi-local life-world*¹⁴), różnie określane: jako transnarodowe pole społeczne (*transnational social field*¹⁵), transnarodowa przestrzeń społeczna (*transnational social space*¹⁶), transnarodowa wioska (*transnational village*¹⁷)

¹⁰ Malejące korzystanie z kapitału społecznego można również tłumaczyć niechęcią jego „zwrotu”. „Doświadczony migrant nie musi prosić innych i woli tego bez potrzeby nie czynić, aby „nie obciążać konta” i by zachować możliwość skorzystania z tej pomocy przy innej okazji, gdy będzie mu bardziej potrzebna. Opieranie się na własnych zasobach jest bardziej korzystne, gdyż nie rodzi zobowiązań”. Tamże, s. 179.

¹¹ Tamże, s. 179; P. BOURDIEU, L. WACQUANT, *An Invitation to Reflexive Sociology*, University of Chicago Press, Chicago 1992, s. 119.

¹² Elementy transnarodowości badacze zjawiska zauważyli znacznie wcześniej. Na transnarodowe powiązania wskazują społeczne praktyki migracji do Ameryki końca dziewiętnastego i początku dwudziestego wieku (np. podtrzymywanie więzi emocjonalnych z rodziną za pomocą korespondencji, przekazy pieniężne, sieci wsparcia migrantów), aczkolwiek raczej nie były one „prawdziwie transnarodowe”. S. VERTOVEC, *Transnarodowość*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2012, s. 18.

¹³ K. ŚLANY, *Co to znaczy być migrantką*, w: K. ŚLANY (red.), *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2008, s. 7-28.

¹⁴ S. VERTOVEC, *Transnationalism and Identity*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2001, nr 27(4), s. 571.

¹⁵ N. GLICK SCHILLER, L. BASCH, C. BLANC-SZANTON, *Transnationalism: a New Analytical Framework for Understanding Migration*, w: N. GLICK SCHILLER, L. BASCH, C. BLANC-SZANTON (red.), *Toward a Transnational Perspective on Migration*, New York Academy of Sciences, New York 1992, s. 1-24.

¹⁶ L. PRIES (red.), *Migration and Transnational Social Space*, Aldershot, Ashgate 1999; T. FAIST, *The Volumes and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, Oxford University Press, Oxford 2000.

¹⁷ P. LEVITT, *The Transnational Villagers*, University of California Press, Berkeley 2001.

lub translokalność (*translocality*¹⁸). Soczewka ponadnarodowa (*transnational lens*) pozwala pokazywać z jednej strony konflikty migracyjne, napięcia i rozpad rodzin, z drugiej zaś traktuje mobilność jako siłę tworzącą potencjał do sukcesów i nowych zasobów, które przynoszą rodzinom korzyści¹⁹.

Obecnie analizy w perspektywie transnarodowości podkreślają, iż:

- migrantów łączy z rodzinami i szerzej z ojczyzną silne więzi emocjonalne oraz poczucie lojalności i przynależności;
- rozwój technologiczny ma ogromny wpływ na zasięg, intensywność i szybkość kontaktów (komunikacja w czasie rzeczywistym, tani transport);
- szybkość i intensywność komunikacji sprzyja „normatywnej transnarodowości” – migranci za granicą mają stały dostęp do informacji o kraju i *vice versa*;
- skala przekazów pieniężnych odzwierciedla zmianę ilościową i jakościową;
- wzrasta intensywność politycznego zaangażowania w ojczyźnie poprzez coraz bardziej zinstytucjonalizowane formy;
- wzrasta liczba i zakres inicjatyw imigranckich na rzecz ojczyzny (np. zbiórki pieniędzy), jak i rządowych na rzecz emigrantów (np. programy bankowe, legislacyjne, inwestycyjne);
- imigranci z większą swobodą manifestują publicznie swoje transnarodowe powiązania²⁰;
- migranci mają poczucie podwójnej przynależności (*dual membership*²¹), jednakże w różnych momentach życia i w różnych miejscach osiedlenia jedno członkostwo jest odczuwane silniej niż inne²².

Soczewka transnarodowa pozwala także na analizowanie życia rodzinnego migrantów, podkreślając różne formy powiązań rodzinnych ponad granicami państw. Przedmiotem badań są zakorzenione w życiu codziennym relacje i działania społeczne aktorów zaangażowanych w proces migracji. Takie ujęcie pozwala pokazać relacje w rodzinie jako kontinuum, mimo rozdzielania członków rodziny na co najmniej dwa państwa. Migracja zarobkowa

---

¹⁸ A. APPADURAI, *The Production of Locality*, w: R. FARDON (red.), *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge*, Routledge, London 1995, s. 204-225; A. WHITE, *The Mobility of Polish Families in the West of England: Translocalism and Attitudes to Return*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2011, z. 1(139), s. 11-32.

¹⁹ Ł. KRZYŻOWSKI, K. SLANY, M. ŚLUSARCZYK, *Care Issues in the Transnational Families*, s. 368.

²⁰ S. VERTOVEC, *Transnarodowość*, s. 16-17.

²¹ P. LEVITT, *The Transnational Villagers*, University of California Press, Berkeley 2001.

²² A. WHITE, I. GRABOWSKA, P. KACZMARCZYK, K. SLANY, *The Impact of Migration on Poland*, s. 18.

nie jest traktowana jako sytuacja kryzysowa, ale jako etap w rodzinnej biografii (podejście indeterministyczne²³). Rodzina ujmowana jest szeroko (obejmuje dziadków i krewnych), a skutki wyjazdów migracyjnych zależą od jakości więzi rodzinnych, postaw rodzicielskich i działań rodziców. Konsekwencje rozłąki mogą być niekorzystne rozwojowo, ale dystans geograficzny nie oznacza utraty więzi ani wsparcia ze strony rodziców. W tym podejściu podkreśla się kontynuację roli rodzica (mimo przestrzennego oddalenia) poprzez podejmowanie różnych strategii w celu utrzymania kontaktów i posiadania aktualnej wiedzy o sytuacji w domu. Jednocześnie dominuje perspektywa genderowa, koncentrująca się na pokazaniu przemian ról płciowych i ról rodzicielskich²⁴.

Transnarodowe ujęcie rodzin rozłączonych migracją przyjmuje szerszą perspektywę w sposobie traktowania skutków migracji rodzicielskiej dla dzieci. Pozwala uniknąć wartościowania i generalizowania, przypisywania wszystkim rodzinom doświadczającym migracji zarobkowych negatywnych konsekwencji rozłączenia przestrzennego w zakresie więzi emocjonalnych²⁵. Zmieniła się również terminologia – rodziny migracyjne określane są mianem rodzin transnarodowych.

2. RODZINY TRANSNARODOWE – NOWA ORGANIZACJA ŻYCIA RODZINNEGO

Rodzina transnarodowa definiowana jest jako rodzina, która żyje przez część lub większość czasu oddzielona od siebie, ale w poczuciu więzi tworząc coś, co można nazwać wspólnym interesem i jednością, dosłownie ‘ro-

---

²³ Wskazuje się na dwa okresy w podejściach badawczych do rodzin migracyjnych – do 2010 roku i po 2010 roku. Pierwszy okres badań to podejście deterministyczne, odwołujące się do czasowo niepełnej struktury rodziny, wskazujące głównie na negatywne konsekwencje migracji zarobkowej rodziców, kwestionujące znaczenie poszerzonej rodziny oraz perspektywę migrujących rodziców i całej rodziny. Sytuacja migracji zarobkowej jest analizowana z perspektywy ‘nieobecni rodzice–porzucone dzieci’, co wręcz musi prowadzić do problemów, zaburzenia więzi rodzinnych, a nawet rozpadu rodziny. Znalazło to odzwierciedlenie w dyskursie prasowym określanym jako panika moralna. Ł. KRZYŻOWSKI, K. ŚLANY, M. ŚLUSARCZYK, *Care Issues in the Transnational Families*, s. 375.

²⁴ Ł. KRZYŻOWSKI, K. ŚLANY, M. ŚLUSARCZYK, *Care Issues in the Transnational Families*, s. 375; M. ŚLUSARCZYK, *Migracje rodziców, migracje dzieci – wyzwania dla instytucji opiekuńczych, pomocowych oraz edukacyjnych*, „Zeszyty Pracy Socjalnej” 2014, nr 19, s. 77-79.

²⁵ W. DANILEWICZ, *Rodzina ponad granicami*, s. 129.

dzinnością', nawet ponad granicami państw²⁶. Tę kategorię rodzin charakteryzują dwie cechy: przestrzenne oddzielenie członków rodziny oraz poczucie wspólnoty²⁷.

W. Danilewicz wskazuje na specyficzne własności rodzin transnarodowych. Wyjazd podejmowany jest przez rodzica w celu zaspokojenia ekonomicznych potrzeb rodziny. Opiekę nad dziećmi sprawuje drugi z rodziców przy wsparciu dalszych członków rodziny, tym samym związki rodzica migranta z członkami rodziny pozostającymi w kraju stają się intensywniejsze. Następuje ponadto wpisanie migracji w życiorys rodziny jako stałego elementu strategii jej funkcjonowania, w której istotne znaczenie mają sieci migracyjne. Występuje elastyczność form życia rodzinnego i organizacja życia rodziny zgodnie z „nieobecny” rodzicem. Rodziny rozwijają bowiem indywidualne strategie służące utrzymywaniu więzi rodzinnych między rozdzielonymi członkami. Rodziny transnarodowe charakteryzuje również występowanie orientacji emigracyjnej – najpierw rozłąka, potem przygotowywanie się do wyjazdu całej rodziny i wyjazd (reunifikacja)²⁸.

M. Muszel wyróżniła trzy fazy tworzenia się rodziny transnarodowej: pre-transnarodową, transnarodową i post-transnarodową. W pierwszej fazie migracja jest traktowana instrumentalnie (ekonomiczne aspekty wyjazdu). W drugiej ujawniają się koszty emocjonalne wyjazdu (zwłaszcza poczucie winy spowodowane zostawieniem dzieci), osiągnęte są pierwsze cele finansowe, a pobyt za granicą traktowany jest jako sytuacja tymczasowa. I ostatnia oznaczająca moment łączenia się rodziny i budowanie życia w nowym kraju lub powrót do ojczyzny²⁹.

Kategoria rodzin transnarodowych nie jest jednorodna³⁰. Właściwie nie ma uniwersalnego wzorca rodziny transnarodowej. U. Beck i E. Beck-Gernsheim

---

²⁶ D. BRYCESON, U. VUORELA, *Transnational Families in the Twenty-First Century*, w: W.D. BRYCESON, U. VUORELA (red.), *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*, Berg Publishers Oxford, New York 2002, s. 18. Do rodzin transnarodowych autorzy zaliczają także rodziny, których rodzice i dzieci razem przebywają za granicą, podtrzymując szersze struktury pokrewieństwa (*kindship*).

²⁷ Tamże; R.S. PARREÑAS, *Children of Global Migration. Transnational Families and Gendered Woes*, Stanford University Press, Stanford 2005; H. GOULBOURNE, *Caribbean Transnational Experience*, Pluto Press, London 2002; M.W. CHEE, *Taiwanese American Transnational Families. Women and Kin Work*, Routledge, New York, London 2005; W. DANILEWICZ, *Rodzina ponad granicami*; B. WALCZAK, *Rodzina transnarodowa*; S. URBAŃSKA, *Matka Polka na odległość*.

²⁸ W. DANILEWICZ, *Rodzina ponad granicami*, s. 338-339.

²⁹ Za: K. ŚLANY, M. ŚLUSARCZYK, P. PUSTUŁKA, *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i więzi z krajem*, Komitet Badań nad Migracjami PAN, Kraków–Warszawa 2016, s. 16.

³⁰ Niejednorodność wynika z różnych czynników: czasu trwania migracji (krótko- czy długo-trwała), osoby migrującej (matka czy ojciec), liczby i wieku dzieci w rodzinie, rodzaju opieki

proponują szersze pojęcie „rodziny światowej”, gdyż ich zdaniem „rzeczywistość jest bardziej różnorodna, barwniejsza i bardziej skomplikowana niż sugerują szuflady: ‘rozdzielone geograficznie’ czy ‘wspólna kultura pochodzenia’”³¹.

Specyfikę rodzin transnarodowych pomaga uchwycić perspektywa transnarodowa, która konsekwencje migracji zarobkowych traktuje w kontekście przemian ról rodzicielskich i samej rodziny. W tej części artykułu uwaga zostanie skupiona na wybranych aspektach funkcjonowania rodzin transnarodowych i ich opisie przez pryzmat transnarodowości. Intencją nie jest omówienie konsekwencji migracji w szerokim aspekcie, ale uchwycenie praktyk rodzinnych o charakterze transnarodowym, wskazujących na nowe ujmowanie rodziny i sposobów jej organizacji.

Jednym z obszarów zmian w rodzinie transnarodowej są relacje małżeńskie. Brak bliskości fizycznej, „odzwyczajenie się” od niej, wirtualność relacji wynikająca z ograniczonej komunikacji bezpośredniej sprawiają, że więź między małżonkami ulega przeobrażeniu³². W. Danilewicz pisze o mechanizmie wyciszenia, oczekiwania. Małżonkowie „nie mówią, nie udają, że «jest dobrze», ale starają się nie dopuszczać do rozwoju myśli i potrzeb szczególnie uciążliwych. Charakteryzuje ich umiejętność dostosowywania potrzeb adekwatnie do sytuacji”³³. Zwykle rodziny doświadczają rozłąki etapami. W pierwszym, obejmującym okres bezpośrednio po wyjeździe, dominuje uczucie tęsknoty, żalu, płacz i brak partnera. W drugim następuje adaptacja do życia w rozłące bądź też pojawienie się niezadowolenia z postawy migrantów. Ostatni etap to oczekiwanie na powrót migrantów lub adaptacja do życia w rozłące z powodu braku możliwości zmiany w postępowaniu migrantów i w sytuacji rodzinnej³⁴. Rozłąka może więc powodować zacieśnienie więzi emocjonalnej między partnerami lub też prowadzić do jej znacznego osłabienia, a w konsekwencji do rozpadu związku³⁵, choć na rozpad może

---

sprawowanej nad dzieckiem. W. DANILEWICZ, *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach migracyjnych*, TRANS HUMANA, Białystok 2006.

³¹ U. BECK, E. BECK-GERNSHEIM, *Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej*, PWN, Warszawa 2013, s. 33.

³² A. WHITE, I. GRABOWSKA, P. KACZMARCZYK, K. SLANY, *The Impact of Migration on Poland. UE Mobility and Social Change*, UCL Press, London 2018; K. WOJACZEK, *Więź małżeńska w sytuacji rozłąki z przyczyn ekonomicznych*, Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UO, Opole 2007; M. ŚLUSARCZYK, P. PUSTULKA, *Ekonomiczna nieracjonalność i emocjonalny zysk: decyzje migracyjne w polskich rodzinach*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2018, nr 57(4), s. 122-136.

³³ W. DANILEWICZ, *Rodzina ponad granicami*, s. 227.

³⁴ Tamże, s. 216-224.

³⁵ K. NOSEK, *Migracja zarobkowa a poczucie jakości życia rodzin transnarodowych*, Centrum Badań Społecznych UWM, Olsztyn 2018, s. 233.

mieć wpływ sytuacja przed wyjazdem migracyjnym (złe relacje między małżonkami). Z drugiej strony rozłąka może łagodzić dysonanse i nieporozumienia, uświadamiać znaczenie więzi i obecności bliskich osób, przywracać poczucie wartości bycia razem, sprzyjać i pogłębiać więzi³⁶. Dla wielu migrantów „opuszczenie kraju bardzo często jest równoznaczne nie tyle z zerwaniem lub z zamrożeniem więzi, jakie łączyły dotąd migranta z jego bliższymi i dalszymi partnerami społecznymi, ile dokładnie na odwrót: z zacieśnieniem tych więzi oraz ze wzrostem jego zobowiązań wobec tych, którzy zostali tu i liczą na niego tam”³⁷.

Oczywiście, im krótszy czas rozłąki, tym większe prawdopodobieństwo trwania małżeństwa i rodziny. Z kolei im dłuższy, ale w rodzinach o charakterze wspólnoty emocjonalnej, tym częstsze przyzwyczajenie do organizacji życia z migrantem „pomiędzy granicami”³⁸. Funkcjonowanie rodziny transnarodowej tym samym oznacza elastyczność organizacji życia codziennego. Migracja traktowana jest jako element życia, niekoniecznie destabilizujący, choć oczywiście jest dla małżonków trudnym doświadczeniem, wymagającym dużego wysiłku w podtrzymaniu uczucia i związku. Utrzymaniu więzi małżeńskich sprzyjają środki transportu (np. tanie linie lotnicze) oraz nowe technologie (np. komunikatory, tanie połączenia telefoniczne, internet), które pozwalają migrantom utrzymać ponadnarodowo relacje i więzi rodzinne³⁹. Stała komunikacja i aktualność „wiadomości domowych” to codzienne praktyki między małżonkami/partnerami, bowiem zainteresowanie zwykłymi, rutynowymi zadaniami sprzyja zażyłości i bliskości. Co więcej, kobiety dzięki pracy za granicą zyskują szacunek i są bardziej doceniane przez mężów (i innych członków rodziny), a relacje małżeńskie nabierają charakteru równości i mogą opierać się na więzach emocjonalnych⁴⁰.

Transnarodowość rodzin przejawia się również w redefiniowaniu funkcji rodzicielskich, zarówno roli rodzica pozostającego w kraju, jak i rodzica migrującego. W przypadku pierwszej sytuacji jedną z kluczowych zmian jest

³⁶ Z. KAWCZYŃSKA-BUTRYM, *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009; A. KRASNODĘBSKA, *Zagraniczne migracje kobiet a problem rodziny i małżeństwa*, „Roczniki Nauk Społecznych” 11(47) 2019, nr 4, s. 147-165.

³⁷ R. DROZDOWSKI, *Konsekwencje nowej fali migracji dla dalszej modernizacji państwa i społeczeństwa polskiego*, w: K. ILSKI (red.), *Obrazy migracji*, Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, Poznań 2010, s. 58.

³⁸ W. DANILEWICZ, *Rodzina ponad granicami*, s. 237-238.

³⁹ S. VERTOVEC, *Transnationalism and Identity*, s. 574-575.

⁴⁰ A. KRASNODĘBSKA, *Zagraniczne migracje kobiet a problem rodziny i małżeństwa*; A. KRASNODĘBSKA, *Migrantki z Opolszczyzny jako kreatorki własnego życia*, „Roczniki Lubuskie” 2019, nr 45, cz. 1, s. 189-201.

wspomniana nowa organizacja życia codziennego rodziny. Rodzic, pozostający w kraju, staje się jedynym organizatorem w rodzinie, musi poradzić sobie w pojedynkę z prowadzeniem domu, opieką nad dziećmi i niejednokrotnie swoją pracą zawodową. Z badań W. Danilewicz wynika, że ponad dwie trzecie rodzin ma trudności w sferze domowo-organizacyjnej w czasie migracji⁴¹. Rodzice często nie potrafią skoordynować wszystkich obowiązków, czują się nadmiernie obciążeni wielością zadań domowych, zmęczeni, sfrustrowani, a sytuacji nie ułatwia tęsknota za współmałżonkiem i poczucie braku wsparcia⁴².

W równie trudnym położeniu są rodzice na emigracji. Perspektywa *'here' and 'there'* uwidacznia się przede wszystkim w ich działaniach na rzecz domu i opieki nad dzieckiem. Częste kontakty (telefoniczne, przez Internet), bycie „na bieżąco”, wsparcie emocjonalne to „migracyjne” formy relacji rodzinnych, wypracowane indywidualnie w każdej rodzinie. Transnarodowe rodzicielstwo realizowane jest niezależnie od fizycznej obecności korezydencjonalnej rodziny⁴³, w ponadnarodowej przestrzeni społecznej. Jednakże opieka jest inaczej organizowana w zależności od migrującego rodzica (*father-away-families, mother-away-families*). W rodzinach z migrującym ojcem odpowiedzialność za organizowanie opieki spada na matkę, ojcowie właściwie nie zajmują się życiem domowym. Skupiają się na pracy, a przyjeżdżając do domu przyjmują rolę dyscyplinującego ojca bądź starają się zyskać przychyłność dzieci upominkami⁴⁴. Transnarodowe macierzyństwo natomiast oznacza ciągle zaabsorbowanie kobiet życiem domowym i poczucie odpowiedzialności za praktyczne organizowanie życia rodzinnego, mimo wyjazdu i przestrzennego oddalenia. Migrujące matki stają przed wyzwaniem wypełniania ról w obu przestrzeniach – w kraju migracji i w kraju pochodzenia, co sprawia, że doświadczają podwójnej presji⁴⁵. Ponadto migrujące

⁴¹ W. DANILEWICZ, *Rodzina ponad granicami*, s. 239.

⁴² Sytuacja emocjonalna zależna jest równocześnie od tego, jak zachowują się migranci po przyjeździe do domu (w przerwach między wyjazdami). Jedni migranci wspierają małżonków w obowiązkach, inni – odzwyczajeni od prac domowych, chcą odpocząć od ciężkiej pracy za granicą. To z kolei rodzi nieporozumienia i wzajemne rozgoryczenie. Tamże.

⁴³ S. URBAŃSKA, *Matka Polka na odległość*.

⁴⁴ K. FIAŁKOWSKA, *Remote Fatherhood and Visiting Husbands: Seasonal Migration and Men's Position Within Families*, „Comparative Migration Studies” 2019, nr 7(2), s. 1-17; P. PUSTUŁKA, J. STRUŻIK, M. ŚLUSARCZYK, *Caught Between Breadwinning and Emotional Provisions: The Case of Polish Migrant Fathers in Norway*, „Studia Humanistyczne AGH” 2015, nr 14(2), s. 117-139.

⁴⁵ Tamże; P. PUSTUŁKA, *Ethnic, Gender and Class Identities of Polish Migrant Mothers: Intersecting Maternal narratives with Transnationalism and Integration*, „Social Identities” 2016, nr 2(1), s. 44-61; M. MUSZEL, *Tradycyjna rola w nietradycyjnej rodzinie. Transnarodowa*

matki dodatkowo obciążone są społecznym ostracyzmem. „Macierzyństwo na odległość” jest społecznie uzasadnione, gdy spełnia dwa warunki: prowadzi do zaspokojenia ekonomicznych potrzeb rodziny (przymus, a nie chęć samo-realizacji zawodowej), a także gdy dzieci na czas emigracji mają zapewnioną właściwą opiekę⁴⁶. Matki pracujące za granicą preferują krótkie, wahadłowe wyjazdy, gdyż ułatwia im to godzenie pracy z rolą matki i żony. Mimo oddalenia przestrzennego starają się kontynuować opiekę nad dzieckiem i podtrzymywać bliskość. Ważniejsza okazuje się być bliskość emocjonalna niż fizyczna, którą można budować na wiele sposobów. Korzystają przy tym ze wsparcia bliższej lub dalszej rodziny (znacząco wzrasta rola dziadków)⁴⁷.

Nową jakością transnarodowych rodzin są transnarodowe więzi rodzinne, które są wzajemnie podtrzymywane przez członków rozłączonej przestrzenie rodziny. Transnarodowy łuk międzypokoleniowy stanowi przestrzeń, w której doświadcza się ciepła, miłości, wsparcia i bezpieczeństwa. „W kontekście codziennych transnarodowych praktyk rodzinnych, dziecko pełni rolę najmocniejszego kleju/spoiwa międzygeneracyjnego – uruchamia mechanizmy i procesy, które owocują ‘polską rodzinnością’”⁴⁸.

Doświadczenia rodzin transnarodowych pokazują, w jaki sposób zachowywane są więzi rodzinne, jak redefiniowane są role rodzinne oraz w jaki sposób zmiany te wpływają na funkcjonowanie szerszej rodziny⁴⁹. Cechą konstytutywną tych rodzin jest wspólnotowość, dzięki której warunki rozłąki i geograficzne oddalenie nie stanowią bariery w utrzymaniu spójności rodziny. Relacje rodzinne „przewyciężają” geograficzny dystans, tworząc transnarodowy obszar społeczny. Potwierdzeniem relacji są indywidualne metody i praktyki wypracowania rodzinnej intymności, które przyjmują postać *family time* – przykładem są telefony o stałych porach, wspólne rytuały, spędzane razem święta⁵⁰. Tym samym migracja rodziców nie musi stanowić

---

migracja polskich żon i matek – studium przypadku, „InterAlia. A Journal on Queer Studies” 2013, nr 8, s. 91-103.

⁴⁶ Tamże; S. URBAŃSKA, *Transnarodowość jako perspektywa ujęcia macierzyństwa w warunkach migracji*, w: K. ŚLANY (red.), *Migracje kobiet*, s. 75-85.

⁴⁷ A. PAWLAK, *Matka-migrantka kontra matka-Polka. Normatywne i nienormatywne modele macierzyństwa w społeczeństwie ryzyka*, w: A. PAWLAK, E. HYŻY (red.), *Rodzina – terra incognita? Przemiany rodziny w XXI wieku*, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, Łódź 2012, s. 225-241; B. WALCZAK, *Rodzina transnarodowa*.

⁴⁸ K. ŚLANY, M. ŚLUSARCZYK, P. PUSTUŁKA, *Polskie rodziny transnarodowe*, s. 30-31.

⁴⁹ Ł. KRZYŻOWSKI, K. ŚLANY, M. ŚLUSARCZYK, *Care Issues in the Transnational Families*, s. 369.

⁵⁰ S. URBAŃSKA, *Matka migrantka. Perspektywa transnarodowości w badaniu przemian ról rodzicielskich*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2009, nr 1(31), s. 61-84; M. ŚLUSARCZYK, P. PUSTUŁKA, *Transnarodowość w przestrzeni domowej polskich rodzin migracyjnych w Norwegii*,

czynnika dezorganizującego życie rodzinne, choć niewątpliwie zmienia jego kształt. Przykładem jest reorganizacja rodzicielstwa. Nowe rodzicielstwo (*distance parenting*) zakłada nieobecność fizyczną rodziców w codziennej rutynie i wsparcie poprzez częste kontakty wirtualne oraz bliższe relacje z dalszą rodziną. Intensywniejszy kontakt w czasie rzeczywistym, dzięki technologii, „łagodzi” nieobecność rodzica i ułatwia bardziej intensywną opiekę ponadnarodową niż dotychczas⁵¹. Obejmuje różne procesy, praktyki, a także działania i strategie w codziennym życiu rodziny. Jednocześnie migracja nie przekreśla znaczenia wcześniejszych rytuałów, zobowiązań i praktyk rodzinnych. Przeciwnie, może je potęgować w sytuacji znacznej odległości geograficznej, jako wyraz podkreślania jedności rodziny⁵².

Rodziny transnarodowe charakteryzuje zatem procesualność i płynność ze względu na zróżnicowane praktyki, strategie i działania życia codziennego. Normą w życiu takiej rodziny jest rozłąka, zatem to nie struktura określa rodzinę, ale praktyki rodzinne jej członków. Takie ujęcie rodziny transnarodowej wpisuje się w nurt analiz praktyk rodzinnych (*practice-based approach*). Zakładają one⁵³, że rodzina jest nieustannie konstruowana i rekonstruowana w praktykach rodzinnych i rodzicielskich, w które zaangażowani są członkowie rodziny. Praktyki dzieją się w rodzinie i konstytuują rodzinę, definiując znaczenia, określając porządek społeczny i charakter relacji rodzinnych. Tym samym „rodziny są określane przez jakościowy charakter relacji”⁵⁴. Przykładowe praktyki rodzinne, charakterystyczne dla rodzin transnarodowych, to stosowanie technologii w komunikacji, sposób sprawowania opieki nad dziećmi (lub starszymi członkami rodziny) na odległość, także znaczenie przypisywane przedmiotom czy stosowanie narracji (np. *family talk*)⁵⁵. Generalnie, praktyki w rodzinach transnarodowych są w pewnym stopniu zrutynizowane i regularne (cykliczne), osadzone w codziennych rytuałach, tym samym potwierdzają „rodzinną odległość”. Mają wielowymiarowy i wielostronny charakter, spełniając szereg funkcji rodziny (opiekunczą, wy-

---

„Studia Humanistyczne AGH” 2017, nr 16(1), s. 23-37; A. KRASNOŁĘBSKA, *Zagraniczne migracje kobiet a problem rodziny i małżeństwa*, „Roczniki Nauk Społecznych” 11(47) 2019, s. 147-165.

⁵¹ A. WHITE, I. GRABOWSKA, P. KACZMARCZYK, K. ŚLANY, *The Impact of Migration on Poland*.

⁵² M. ŚLUSARCZYK, P. PUSTUŁKA, *Ekonomiczna nieracjonalność i emocjonalny zysk*, s. 124-125.

⁵³ D.H.J. MORGAN, *Rethinking Family Practices*, Palgrave Macmillan, London 2011; J. FINCH, *Displaying Families*, „Sociology” 2007, nr 41(1), s. 65-81; M. SIKORSKA, *Praktyki rodzinne i rodzicielskie we współczesnej Polsce – rekonstrukcja codzienności*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2019.

⁵⁴ J. FINCH, *Displaying Families*, s. 71.

⁵⁵ Zob. M. SZYSZKA, *Transnational families in the light of the practice-based approach*, „Studia Demograficzne” 2019, nr 2(176), s. 113-129.

chowawczą, ekonomiczną, emocjonalno-ekspresywną)⁵⁶. To specyficzne „tworzenie” rodzinności ponad granicami podkreśla wspólnotowy charakter rodzin transnarodowych.

PODSUMOWANIE

Migracja zarobkowa zmienia kształt i funkcjonowanie rodzin. Dyskurs naukowy nad wpływem migracji zarobkowych na życie rodzinne przechodzi od kryzysu i rozbicia rodziny do redefinicji ról i wspólnoty ponad granicami. Dzięki zastosowaniu soczewki transnarodowej rodzina transnarodowa postrzegana jest jako odmienna w stosunku do tradycyjnego ujęcia. Podkreśla się wielość sposobów organizacji życia rodzinnego i jego procesualny charakter, którego kontekstem jest geograficzna odległość. To z kolei pozwala uniknąć oceniania rodzin transnarodowych, przy jednoczesnym dostrzeganiu trudności i dylematów wynikających z przestrzennego rozłączenia członków rodziny.

Zaletą proponowanych przez perspektywę transnarodowości ram teoretycznych jest możliwość ujęcia różnorodnych procesów funkcjonowania rodziny na tle migracji zarobkowej. Transnarodowość pozwala na badanie jakości transnarodowego rodzicielstwa z perspektywy członków rodziny i warunków organizacji życia rodzinnego.

Przed perspektywą transnarodowości stoją także wyzwania, zwłaszcza szerszego ujęcia dynamicznych zmian w obrębie rodzin transnarodowych i wpływie otoczenia społeczeństw przyjmujących na praktyki rodzinne, cyklu trwania i rozwoju rodziny migracyjnej czy też aktywności dzieci imigrantów jako aktorów w dynamicznym procesie budowania praktyk rodzinnych⁵⁷. Poznanie bowiem przemian w obszarze rodzin transnarodowych, redefinicji ról rodzicielskich i specyficznej organizacji życia rodzinnego pozwoli na głębsze zrozumienie ich specyfiki, także na zmianę społecznej opinii oraz opracowanie systemu wsparcia.

---

⁵⁶ Tamże, s. 123.

⁵⁷ K. ŚLANY, M. ŚLUSARCZYK, P. PUSTULKA, *Polskie rodziny transnarodowe*, s. 6.

BIBLIOGRAFIA

- APPADURAI A., *The Production of Locality*, w: R. FARDON (red.), *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge*, Routledge, London 1995, s. 204-225.
- ARANGO J., *Explaining migration: a critical view*, UNESCO, Blackwell Publishers 2000.
- BECK U., BECK-GERNSHEIM E., *Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej*, PWN, Warszawa 2013.
- BOURDIEU P., WACQUANT L., *An Invitation to Reflexive Sociology*, University of Chicago Press, Chicago 1992.
- BOYD M., *Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas*, „International Migration Review” 1989, nr 23(3), s. 638-670.
- BRYCESON D., VUORELA U., *Transnational Families in the Twenty-First Century*, w: W.D. BRYCESON, U. VUORELA (red.), *The Transnational Family. New European and Global Networks*, Berg Publishers Oxford, New York 2002, s. 3-30.
- CASTLES S., MILLER M.J., *Migracje we współczesnym świecie*, PWN, Warszawa 2011.
- CHEE M.W., *Taiwanese American Transnational Families. Women and Kin Work*, New York–Routledge, London 2005.
- COLEMAN, J.S., *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „The American Journal of Sociology” 1988, nr 94, s. 95-120.
- DANILEWICZ W., *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach migracyjnych*, TRANS HUMANA, Białystok 2006.
- DANILEWICZ W., *Rodzina ponad granicami. Transnarodowe doświadczenia wspólnoty rodzinnej*, TRANS HUMANA, Białystok 2010.
- DROZDOWSKI R., *Konsekwencje nowej fali migracji dla dalszej modernizacji państwa i społeczeństwa polskiego*, w: K. ILSKI (red.), *Obrazy migracji*, Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, Poznań 2010, s. 49-30.
- FAIST T., *The Volumes and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- FAIST T., *Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture*, „Ethnic and Racial Studies” 2000, nr 23(2), s. 189-222.
- FIALKOWSKA K., *Remote Fatherhood and Visiting Husbands: Seasonal Migration and Men's Position Within Families*, „Comparative Migration Studies” 2019, nr 7(2), s. 1-17.
- J. FINCH, *Displaying Families*, „Sociology” 2007, nr 41(1), s. 65-81.
- GLICK SCHILLER N., BASCH L., BLANC-SZANTON C., *Transnationalism: a New Analytical Framework for Understanding Migration*, w: N. GLICK SCHILLER, L. BASCH, C. BLANC-SZANTON (red.), *Toward a Transnational Perspective on Migration*, New York Academy of Sciences, New York 1992, s. 1-24.
- GOULBOURNE H., *Caribbean Transnational Experience*, Pluto Press, London 2002.
- GRZYMAŁA-KAZŁOWSKA A., *Dynamika sieci migranckich: Polacy w Brukseli*, w: E. JAŻWIŃSKA, M. OKÓLSKI (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
- GÓRNY A., STOLA D., *Akumulacja i wykorzystanie migracyjnego kapitału społecznego*, w: E. JAŻWIŃSKA, M. OKÓLSKI (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2001, s. 164-187.

- GÓRNY A., KACZMARCZYK P., *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych* (seria „Prace Migracyjne”, nr 49), Instytut Studiów Społecznych UW, Warszawa 2003.
- GUILMOTO C.Z., SANDRON F., *The Internal Dynamics of Migration Networks in Developing Countries*, „Population” 2001, nr 2, s. 135-164.
- HOROLETS A., LESIŃSKA M., SOKÓLSKI M., *Stan badań nad migracjami w Polsce na przełomie wieków. Próba diagnozy*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2019, nr 1(172), s. 7-42.
- Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004-2017 – tablice*, GUS 2018.
- JAGIELSKI A., *Geografia ludności*, PWN, Warszawa 1974.
- JANICKI W., *Przegląd teorii migracji ludności*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio B, Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia 2007, vol. 62, s. 285-304.
- KAWCZYŃSKA-BUTRYM Z., *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
- KRASNODEBSKA A., *Zagraniczne migracje kobiet a problem rodziny i małżeństwa*, „Roczniki Nauk Społecznych” 11(47) 2019, nr 4, s. 147-165.
- KRASNODEBSKA A., *Migrantki z Opolszczyzny jako kreatorki własnego życia*, „Roczniki Lubuskie” 2019, t. 45, cz. 1, s. 189-201.
- KRZYŻOWSKI Ł., SLANY K., ŚLUSARCZYK M., *Care Issues in the Transnational Families. A Polish Research Review*, „Polish Sociological Review” 2017, nr 199, s. 367-385.
- KUREKOVA L., *Theories of migration. Conceptual review and empirical testing in the contest of the EU East-West flows, Paper for Interdisciplinary conference on Migration. Economic Change, Social Challenge, April 6-9*, University College, London 2011.
- LEE E.S., *A Theory of Migration*, „Demography” 3(1966), nr 1, s. 47-57.
- LEVITT P., *The Transnational Villagers*, University of California Press, Berkeley 2001.
- MABOGUNJE A., *Systems Approach to the Theory of Rural-Urban Migration*, „Geographical Analysis” 1970, nr 2, s. 1-18.
- MASSEY D., *The Ethnosurvey in Theory and Practice*, „International Migration Review” 1987, nr 21(4), s. 1498-1522.
- MASSEY D.S., ARANGO J., HUGO G., KOUACI A., PELLEGRINO A., TAYLOR J.E., *Theories of International Migration: a Review and Appraisal*, „Population and Development Review” 1993, nr 19(3), s. 431-466.
- Migracje zagraniczne ludności. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013.
- MORGAN D.H.J., *Rethinking Family Practices*, Palgrave Macmillan, London 2011.
- MUSZEL M., *Tradycyjna rola w nietradycyjnej rodzinie. Transnarodowa migracja polskich żon i matek – studium przypadku*, „InterAlia. A Journal o Queer Studies” 2013, nr 8, s. 91-103.
- NOSEK K., *Migracja zarobkowa a poczucie jakości życia rodzin transnarodowych*, Centrum Badań Społecznych UWM, Olsztyn 2018.
- OLSSON G., *Distance and Human Interaction. A Migration Study*, „Geografiska Annaler” 1965, vol. 47, ser. B, nr 1, s. 3-43.
- PARREÑAS R.S., *Children of Global Migration. Transnational Families and Gendered Woes*, Stanford University Press, Stanford 2005.

- PAWLAK A., *Matka-migrantka kontra matka-Polka. Normatywne i nienormatywne modele macierzyństwa w społeczeństwie ryzyka*, w: A. PAWLAK, E. HYŻY (red.), *Rodzina – terra incognita? Przemiany rodziny w XXI wieku*, Uniwersytet Medyczny, Łódź 2012, s. 225-241.
- PIORE M.J., *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*, Cambridge University Press, Cambridge 1979.
- PORTES A., GUARNIZO L.E., LANDOLET P. (red.), *Transnational Communités*, „Ethnic and Racial Studies” 1999, nr 22(2).
- PORTES A., *Introduction: the Debates and Significance of Immigrant Transnationalism*, „Global Networks” 2001, nr 1(3), s. 181-193.
- PRIES L. (red.), *Migration and Transnational Social Space*, Aldershot, Ashgate 1999.
- PUSTUŁKA P., *Ethnic, Gender and Class Identities of Polish Migrant Mothers: Intersecting Maternal narratives with Transnationalism and Integration*, „Social Identities” 2016, nr 2(1), s. 44-61.
- PUSTUŁKA P., STRUŻIK J., ŚLUSARCZYK M., *Caught Between Breadwinning and Emotional Provisions: The Case of Polish Migrant Fathers in Norway*, „Studia Humanistyczne AGH” 2015, nr 14(2), s. 117-139.
- SIKORSKA M., *Praktyki rodzinne i rodzicielskie we współczesnej Polsce – rekonstrukcja codzienności*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2019.
- SLANY K., *Co to znaczy być migrantką*, w: K. SLANY (red.), *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2008, s. 7-28.
- SLANY K., ŚLUSARCZYK M., PUSTUŁKA P., *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i więzi z krajem*, Komitet Badań nad Migracjami PAN, Kraków–Warszawa 2016.
- SLANY K., ŚLUSARCZYK M., PUSTUŁKA P., GURIBYE E., *Transnational Polish Families in Norway. Social Capital, Integration, Institutions and Care*, Peter Lang, Wiedeń 2018.
- STARK O., TAYLOR E., *Migration Incentives, migration Types. The Role of Relative Deprivation*, „The Economic Journal” 1991, nr 101, s. 1163-1178.
- SZYSZKA M., *Transnational families in the light of the practice-based approach*, „Studia Demograficzne” 2019, nr 2(176), s. 113-129.
- ŚLUSARCZYK M., *Migracje rodziców, migracje dzieci – wyzwania dla instytucji opiekuńczych, pomocowych oraz edukacyjnych*, „Zeszyty Pracy Socjalnej” 2014, nr 19, s. 77-79.
- ŚLUSARCZYK M., PUSTUŁKA P., *Transnarodowość w przestrzeni domowej polskich rodzin migracyjnych w Norwegii*, „Studia Humanistyczne AGH” 2017, nr 16(1), s. 23-37.
- ŚLUSARCZYK M., PUSTUŁKA P., *Ekonomiczna nieracjonalność i emocjonalny zysk: decyzje migracyjne w polskich rodzinach*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2018, nr 57(4), s. 122-136.
- TODARO M.P., *Internal Migration in Developing Countries*, International Labour Office, Geneva 1976.
- URBAŃSKA S., *Transnarodowość jako perspektywa ujęcia macierzyństwa w warunkach migracji*, w: K. SLANY (red.), *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2008, s. 75-85.
- URBAŃSKA S., *Matka migrantka. Perspektywa transnarodowości w badaniu przemian ról rodzicielskich*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2009, nr 1(31), s. 61-84.
- URBAŃSKA S., *Matka Polka na odległość. Z doświadczeń migracyjnych robotnic 1989-2010*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015.

- VERTOVEC S., *Transnationalism and Identity*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2001, nr 27(4), s. 573-582.
- VERTOVEC S., *Transnarodowość*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2012.
- WALCZAK B., *Dziecko, rodzina i szkoła wobec migracji rodzicielskich. 10 lat po akcesji do Unii Europejskiej*, Pedagogium WSNS, Warszawa 2014.
- WALCZAK B., *Rodzina transnarodowa. Konteksty i implikacje*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.
- WIĘCKIEWICZ B., *Eurosieroty – cena migracji*, w: B. WIĘCKIEWICZ (red.), *Problem eurosieroctwa. Wybrane aspekty*, Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie KUL, Stalowa Wola 2011, s. 11-32.
- WHITE A., *The Mobility of Polish Families in the West of England: Translocalism and Attitudes to Return*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2011, nr 1(139), s. 11-32.
- WHITE A., GRABOWSKA I., KACZMARCZYK P., SLANY K., *The Impact of Migration on Poland. UE Mobility and Social Change*, UCL Press, London 2018.
- WOJACZEK K., *Więź małżeńska w sytuacji rozłąki z przyczyn ekonomicznych*, Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UO, Opole 2007.
- WOODS R., *Theoretical Population Geography*, Longman, London 1982.
- WÓJCIK-ŻOŁĄDEK M., *Współczesne procesy migracyjne: definicje, tendencje, teorie*, „Studia BAS” 2014, nr 4, s. 9-35.
- ZELINSKY W., *The Hypothesis of the Mobility Transition*, „Geographical Review” 1971, nr 61(2), s. 219-249.

RODZINA MIGRACYJNA W PERSPEKTYWIE TRANSNARODOWEJ

STRZESZCZENIE

Celem artykułu jest omówienie funkcjonowania rodzin transnarodowych przez pryzmat perspektywy transnarodowości. To nowe ujęcie rodzin rozłączonych migracją zarobkową podkreśla znaczenie dwóch cech: przestrzennego rozdzielenia członków rodziny i poczucia wspólnoty. Tym samym konsekwencje migracji zarobkowych nie są rozpatrywane jako sytuacja kryzysowa, ale jako nowa rzeczywistość zmieniająca jakość życia rodzinnego. Artykuł omawia nową organizację życia rodzinnego rodzin transnarodowych. Wskazuje na znaczenie praktyk rodzinnych dla budowania rodzinności. Mają one charakter procesualny, płynny i dostosowany do potrzeb członków rodziny. Są osadzone w codziennych rytuałach i potwierdzają „rodzinną odległość”. Zmianie ulegają także role rodzicielskie. Następuje ich redefinicja i reorganizacja. Nowe rodzicielstwo (*distance parenting*) zakłada kontynuację opieki nad dziećmi i budowanie bliskości emocjonalnej, mimo przestrzennego oddalenia.

Słowa kluczowe: migracja zarobkowa; rodzina transnarodowa; perspektywa transnarodowa; praktyki rodzinne.